

КОЗАЦЬКА ПЕДАГОГІКА В КОНТЕКСТІ ПРОГРАМИ «ОСНОВНІ ОРІЄНТИРИ ВИХОВАННЯ УЧНІВ 1-11-Х КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ»

У статті розкрито засоби та можливість козацької педагогіки у формуванні ціннісних ставлень особистості, передбачених Основними орієнтирами виховання учнів 1-11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України.

Акцентовано увагу на актуальності її виховного потенціалу з урахуванням змін у ціннісних орієнтирах українського суспільства.

Ключові слова: козацька педагогіка, ціннісне ставлення, соціально значущі якості особистості, національна свідомість, патріотизм, героїзм, український національний дух, ідеали свободи.

В статье раскрыты средства и возможности казацкой педагогики у формировании ценностных отношений личности, предусмотренных Основными ориентирами воспитания учащихся 1-11-х классов общеобразовательных учреждений Украины.

Акцентируется внимание на актуальности ее воспитательного потенциала с учетом изменения в ценностных ориентирах украинского общества.

Ключевые слова: казацкая педагогика, ценностные отношения, социально значимые качества личности, национальное сознание, патриотизм, героизм, украинский национальный дух, идеалы свободы.

The article deals with tools and features Cossack pedagogy in the formation of value attitudes of the individual, provided the main focus education students in grades 1-11 in secondary schools of Ukraine.

The attention to the relevance of its educational potential, taking into account changes in the values of Ukrainian society.

Key words: Cossack pedagogy, value attitudes, socially important personality, national consciousness, patriotism, heroism, Ukrainian national spirit, ideals of freedom.

Сьогодні формується нова педагогіка, покликана виховувати компетентну, відповідальну людину, створювати умови для її повноцінного фізичного, інтелектуального розвитку, примноження культури й духовності, національної свідомості. Тому виникає потреба у такому освітньо-виховному середовищі, яке сприяло б цілісному, різнобічному і гармоній-

ному індивідуальному розвитку зростаючої особистості – творчої, соціально-активної, «яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал» [11].

Як зазначено в Основних орієнтирах виховання учнів 1-11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України, «сучасний зміст виховання в Україні – це науково обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей та відповідна сукупність соціально-значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, природи, мистецтва, самої себе. Виховання здійснюють для ідентифікації вихованця із загально визначеними цінностями і якостями. Система цінностей і якостей особистості розвивається і виявляється через її власні ставлення» [11].

Поділяючи думку науковців, що «найбільш ефективним завжди вважалося виховання на прикладах життєдіяльності батьків (історії роду, що органічно контамінує з історією народу), навколишньої природи, розкриття секретів і величі національно-державної мови, культури, міжнародної ролі і місці Батьківщини, видатних здобутків її славних синів і дочок у всіх сферах світового поступу, зокрема – педагогіки...», «маємо бачити й усвідомлювати світ, таємниці життя і рух до нього через найголовніші етапи, закономірності, особливості, інтереси, уроки життя та розвитку рідної Батьківщини – органічно пов'язаної зі світовою еволюцією ще з найдавніших епох та формацій, коли вона була активним суб'єктом розвитку світової цивілізації та культури» [11; 14-15].

І це уже в котрий раз доводить новітня історія нашого народу. Відтак, як ніколи актуальним є виховання моральності, патріотичності, формування «нової української людини з ціннісними характеристиками громадянина України і європейця» [4,72]. І в цьому вихованні важлива роль належить змістовому наповненню. Тому основою, на якій ґрунтується зміст виховної діяльності з реалізації ціннісних ставлень у нашій школі, є могутній виховний потенціал козацької педагогіки.

У чому ж полягає сутність козацької педагогіки як галузі науки про виховання? Як вона співвідноситься із концептуальними засадами Основних орієнтирів виховання?

Із цього приводу наведемо ряд визначень науковців, які, на наш погляд, достатньою мірою розкривають це поняття.

У процесі досліджень ми виявили, що різноманітні аспекти козацької педагогіки як засобу виховання особистості досліджували М. Стельмахович, Г. Біленька, О. Апанович, Ю. Руденко, О. Губко, Т. Каляндрук, В. Пилат, А. Цьось, В. Каюков та ін.

Безпосередньо чи опосередковано це питання розглядали у своїх працях, дисертаційних дослідженнях В. Сергійчук, О. Кириченко, Т. Чухліб, Є. Приступа, С. Стефанюк, Д. Федоренко, Ю. Фігурний, В. Шевчук тощо.

Так, один із провідних учених у цьому напрямку Ю. Руденко називає козацьку педагогіку частиною народної педагогіки в її вершинному вияві, акцентуючи увагу на фундаментальних для сучасної педагогіки принципах природовідповідності та культуровідповідності виховання, що вимагають враховувати природу, національний генотип дитини, особливості її природних (анатомічних, антропологічних, фізіологічних та ін.) задатків, нахилів; дозволяють продовжувати тисячолітні традиції нашого народу, виховуючи дітей на засадах української культури, міфології, фольклору, народних і класичних мистецтв, художньої літератури тощо [14, с. 202-203].

Як зазначає вчений, «підходи, засоби козацької педагогіки утверджують високий смисл життя, поклонання кожної людини увічнити своє ім'я в тій чи іншій галузі культури, сфері діяльності – добрими вчинками, добродійним внеском у збереження і розвиток історико-культурних пам'яток, високоморальними іншими вчинками, значними духовними здобутками» [13, с. 65].

Вагоме значення козацької педагогіки у вихованні відзначають й інші науковці. Зокрема, А. Нісімчук вважає, що козацька педагогіка як «козацька практична наука» відіграє провідну роль у формуванні національно-патріотичних якостей учня [9, с. 84-85].

М. Фіцула звертає увагу на значні можливості козацької педагогіки у формуванні національної самосвідомості, цілеспрямованому розвитку власних фізичних і духовних сил, волі, можливостей свого організму, вміння завжди і всюди чинити благородно, виявляти інші чесноти [17, с. 253].

В. Мосіяшенко вважає козацьку педагогіку «злетом української народної педагогіки, яка взяла за мету виховання нової генерації українців» [7, с. 10].

У працях багатьох сучасних педагогів простежується думка про те, що «козацьке виховання набуло визнання у плані підготовки захисників своєї батьківщини, лицарів-визволителів, сміливих, чесних, загартованих, готових боронити правду воїнів, у плеканні національної ідеї, пробудженні в молоді патріотизму, громадської свідомості, прагненні захистити рідну культуру, мову...» [2].

Спираючись на мотивацію ефективності виховного впливу козацької педагогіки на особистість учня, враховуючи власний досвід та досвід учителів-практиків з її упровадження у виховний процес, зазначаємо, що особливо важливу роль вона відіграє у формуванні **ціннісного ставлення особистості до суспільства і держави**, яке виявляється у таких якостях, як патріотизм, національна свідомість і

самосвідомість, правосвідомість, політична культура та культура міжетнічних стосунків; готовність до захисту рідної Вітчизни; самопожертва в ім'я України; відродження історичної пам'яті; єдність поколінь на основі віри в національну ідею; пошана до державних і національних символів, атрибутів, Конституції України тощо [16, с. 4].

Педагог, добираючи відповідний змістовий матеріал, який яскраво ілюструє подвижницьку діяльність козацтва, має можливість впливати на почуття учнів, на формування моральних поглядів, переконань, уявлень; стимулювати суспільно корисну поведінку або гальмувати неприйнятну; у доступній формі пояснити, що патріот – це людина, яка знає історію свого народу, любить свою Батьківщину, рідну землю, готова до виконання святого обов'язку – стати на захист своєї країни.

Слід зазначити, що виховний потенціал козацької педагогіки є ефективним підґрунтям і у правовому вихованні учнівської молоді. Козацька законотворчість закріплювала високomorальні традиції ставлення до людини, поваги до її гідності, адже «козаки творили справедливі закони, які визначали їх життя, вдосконалювали його, наводили в ньому лад. Вони, як правило, ніколи не ображали гідність людини і це споконвіку було властиве нашій українській ментальності» [14]. Маючи глибокий гуманістичний зміст, вони надзвичайно актуальні сьогодні, в час розбудови демократичного суспільства, в умовах ринкових відносин, які продукують і нові цінності, далеко не кращі. Тому розкрити суть цих заповідей допомагає козацьке виховання школярів.

Сьогодні формування фізично здорової людини, пропаганда здорового способу життя – пріоритетний напрямок державної політики в галузі освіти [8]. І козацька педагогіка – одне з найпотужніших джерел, що виховує, формує «цей фактор національної безпеки держави», «цю культурну цінність».

Історичні факти переконливо доводять, що козаки створили чимало фізичних вправ, їх систем, спрямованих на фізичний, психофізичний, моральний і духовний розвиток людини. Така єдність духовної, фізичної та психологічної культури козаків сприяє вихованню цілісної особистості, її духовного світу, створює умови, які найбільше відповідають сутності генофонду української нації і формуванню в неї глибокої духовності [7], що є запорукою формування **ціннісного ставлення до себе**, яке «передбачає сформованість у зростаючої особистості вміння цінувати себе як носія фізичних, духовно-душевних та соціальних сил, є важливою умовою становлення у дітей та учнівської молоді активної життєвої позиції [11].

Виходячи з цього, козацькі традиції загартування, здорового способу життя – ефективний засіб для активізації фізичного розвитку дітей.

На сьогоднішній день надзвичайно важливим є використання надбань козацької педагогіки у формуванні **ціннісного ставлення до сім'ї, родини, людей**, коли, сім'я, родинне середовище втрачають притаманні їм виховні функції. «Сім'я, родина, яка споконвіку була «першою скрипкою» у вихованні, дедалі частіше перетворюється на формальне соціальне партнерство» [5]. Козацька ж педагогіка, даючи самобутнє трактування статусу і ролі насамперед батьків у навчанні та вихованні дітей, покликана допомогти суспільству відродити втрачені набутки

у родинному вихованні, зрозуміти, що українська родина – творець, оберіг і провідник національних морально-етнічних і духовних цінностей. «Це наш найбільший морально-етичний і духовний скарб, національний потенціал, який забезпечить наш цивілізаційний розвиток у XXI столітті» [3], тому упровадження прогресивних набутків родинної козацької спадщини в сучасних умовах – один із чинників успішного виховання особистості школяра.

Потужні можливості козацької педагогіки вбачаємо й у формуванні **ціннісного ставлення до природи**, екологічного та суспільного світогляду учня, адже козак, «будучи хоробрим професійним воїном, ...був творцем матеріальних та духовних цінностей», людиною, здатною розумно впливати на процеси природи й соціальну організацію суспільства [1]. Отримуючи такі знання, учні усвідомлюють функції природи в житті людини, почуття особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них, дбайливого ставлення до природи в традиціях українського народу [11; 12].

Не менш важливими цінностями шкільної освіти є працелюбність і відповідальність, «адже серед значної частини молоді утверджується культ швидких і легких прибутків, віра в щасливий випадок. Водночас сумлінна кваліфікована праця потребує особистої відповідальності, ініціативності, підприємництва, швидкої орієнтації і мобільності на ринку праці. Все це – об'єктивні реалії, які не можна не враховувати [15].

Зважаючи на вищезначені обставини, **ціннісне ставлення до праці** є сьогодні важливою складовою змісту виховання особистості і передбачає усвідомлення дітьми та учнівською молоддю соціальної значущості праці, розвинену потребу в трудовій активності, ініціативності, схильність до підприємництва, готовність до творчої діяльності, конкурентоспроможності й самореалізації за умов ринкових відносин, сформованість працелюбності як базової якості особистості [11]. Тому не слід забувати, що козаки були чудовими городниками, садівниками, скотарями, пасічниками, займалися рибальством і мисливством, розводили породистих свійських тварин (овець, коней). Гострий природний розум, щира вдача, нестримна енергія, працелюбність, прагнення досягти поставленої мети – це ті якості, які і сьогодні варто наслідувати, продовжувати нащадкам козацьких пращурів.

Суттєвим компонентом загальної освіти школяра є мистецтво. За Основними орієнтирами, **ціннісне ставлення до мистецтва** виявляється у: здатності школяра збагнути та виразити власне ставлення до нього; прагненні та вмінні здійснювати творчу діяльність у мистецькій сфері; сприйманні об'єктів довкілля як естетичної цінності; пізнанні свого внутрішнього світу, духовному становленні; усвідомленні зв'язку мистецтва з життям народу, його культурою; розумінні ролі мистецтва як основи морально-духовного розвитку особистості; здатності до активної перетворювальної діяльності із внесенням елементів краси в усі сфери життя людини тощо [11].

Тому ще одна грань козацької педагогіки як засобу виховання – «багатий і глибокий емоційний світ козацтва, який сяє своїми веселковими барвами в різних видах і жанрах українського мистецтва»

[12, с. 122].

Вирізняючись своєрідною, досить багатою і змістовною, із власними творчими засадами культурою, козацька доба породила визначне явище громадського й духовного життя запорожців – кобзарство. Гопак і метелиця, «вертепний театр», думи й пісні зародилися на Запоріжжі [1]. Геніальна козацька дівчина Маруся Чурай була й залишається нашою найвидатнішою поетесою-пісняркою тих часів. Славна пісня козака-поета Семена Климовського «Їхав козак за Дунай» поширилася в багатьох країнах Європи. Геніальними були композитори Козацької доби, які працювали в Києво-Могилянській академії – Д. Бортянський, А. Ведель, М. Березовський». Такі видатні вчені, як Герасим Смотрицький, Кирило Лукарис, Василь Суразький, брати Наливайки, Іван Федоров залишили вагомий слід в історії культури та освіти України» [6, с. 193].

Таким чином, звертаючись до багатой козацької мистецької спадщини, школа має можливість цілеспрямовано розвивати інтелект дитини, її власні обдарування та здібності; формувати морально-духовний, етичний, естетичний потенціал, уміння власноручно примножувати культурно-мистецькі надбання українського народу та етносу рідного краю; виховувати кращі риси громадянина Української держави.

Орієнтація на козацьку педагогіку, прагнення спиратися на її здобутки є запорукою успішного формування **ціннісного ставлення особистості до історичних, культурних і духовних надбань рідного краю**, що виявляється у глибокій обізнаності дитини з історією, культурою, духовними засадами етносу рідного краю, його традиціями і звичаями, здатності їх продовжувати, берегти та примножувати, почутті гордості за приналежність до своєї малої батьківщини [10; 11].

Отже, проводячи аналогію між спільністю концептуальних основ козацької педагогіки та Основних орієнтирів виховання, спираючись на аналіз останніх наукових досліджень, що стосуються використання козацької педагогіки у навчально-виховному процесі, власний педагогічний досвід, можна зробити наступні **висновки**:

– козацька педагогіка і сьогодні допомагає вирішувати надзвичайно актуальні завдання національного виховання, маючи необмежені засоби та можливості формування всіх ціннісних ставлень, передбачених Програмою «Основні орієнтири виховання учнів 1-11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України»;

– змістове наповнення Основних орієнтирів козацькою педагогікою відповідає її концептуальним засадам і реалізується у процесі організації навчально-виховної, позаурочної та позакласної діяльності, роботи органів учнівського самоврядування, взаємодії з батьками, громадськими організаціями тощо;

– використання кращих надбань козацької педагогіки з урахуванням змін у ціннісних орієнтирах українського суспільства дає можливість цілеспрямовано формувати важливі компетенції, що значною мірою визначають особливості практичної, громадської та професійної діяльності людини XXI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Апанович О. М. Козацька енциклопедія для козацтва : кн. ст. про іст. буття укр. козацтва / О. Апанович ; упоряд. О. Яремійчук ; наук. ред., авт. післямови Ю. Мицик. – К. : Веселка, 2009. – 719 с. : іл.
2. Євтух В. Б. Етнопедагогіка : навч. посібник / В. Б. Євтух, А. А. Марушкевич, Н. М. Дем'яненко, В. В. Чепак. – Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – Ч. 1. – 149 с.
3. Жулинський М. Нація. Культура. Література: національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури / М. Жулинський. – К. : Наук. думка, 2010. – 560 с.
4. Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки України № 22-23-24. – 2014. – С. 3.
5. Короденко М. Як виховати моральність? / М. Короденко // Освіта України. – 2012. – № 47. – 19 листопада. – С. 11.
6. Котляр М. Ф. Історія в життєписах / М. Ф. Котляр, В. А. Смолій ; пер. з рос. – К. : Час, 1994. – 328 с. – (Серія «Україна. Голоси історії»). – [Бібліогр. : 18 с.]
7. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посіб. / В. А. Мосіяшенко. – Суми : Університетська книга, 2005. – 176 с.
8. Національна доктрина розвитку освіти в Україні. Шлях освіти. – 2004. – № 34.
9. Нісімчук А. Педагогіка : підручник / А. Нісімчук. – Київ : Атіка, 2007. – 344 с.
10. Орієнтовна програма національного виховання учнівської молоді Рівненщини // Методичний вісник. – Рівне : РОППО, 2007. – Вип. 1. – 60 с.
11. Основні орієнтири виховання учнів 1-11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1243/243 від 31.10.11.
12. Руденко Ю. Козацько-лицарське виховання учнівської та студентської молоді : монографія / Ю. Руденко, Ю. Мельничук. – К., 2011. – 415 с.
13. Руденко Ю. Козацька педагогіка – сучасний стан та її запровадження в навчально-виховному процесі / Ю. Руденко. – Вид. 2-ге, доповн. // Освітньо-виховні традиції українського козацтва: минуле і сучасність : матеріали наукових читань. – К. : Золоті ворота, 2011. – 206 с.
14. Руденко Ю. Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність / Ю. Руденко, О. Губко. – К. : МАУП, 2007. – 384 с.
15. Савченко О. Цінності, що об'єднують шкільну і педагогічну освіту / О. Савченко // Початкова школа. – 2008. – № 7. – С. 2-4.
16. Технології формування ціннісного ставлення особистості до суспільства та держави : науково-методичний вісник / авт.-упоряд. Н. Гавриш, Г. Ситник. – Рівне, 2009. – Вип. 4. – 73 с.
17. Фіцула М. М. Педагогіка : підр. / М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2003. – 363 с.

Дата надходження до редакції: 22. 05. 2015 р.

УДК 37.013.74:371.4:001.8

Юлія КУЦАК,
викладач кафедри театральної режисури
Рівненського державного гуманітарного університету

ДРАМАТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ПРЕДМЕТ ПЕДАГОГІЧНОГО АНАЛІЗУ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОГО СВІТУ

У статті охарактеризовано драматичне виховання як предмет педагогічного аналізу в країнах західнослов'янського світу. Визначено структурні компоненти драматичного виховання як виховної технології.

Ключові слова: драматичне виховання, вихователь, вихованець, педагогічний аналіз.

В статті дана характеристика драматическому вихованню як предмету педагогічного аналізу в країнах західнослов'янського світу. Визначено структурні компоненти драматичного

воспитания как воспитательной технологии.

Ключевые слова: драматическое воспитание, воспитатель, воспитанник, педагогический анализ.

The article describes dramatic education as article of pedagogical analysis is examined in the countries of the zakhidnoslov'yanskogo world. The structural components of dramatic education are determined as an educate technology.

Key words: dramatic education, educator, pupil, pedagogic a analysis.